

УДК 378.14:376.1]:159.9.072

DOI: 10.31499/2307-4906.3.2025.340423

АДАПТАЦІЯ ДИСЦИПЛІНИ «ПСИХОЛОГІЯ ЗАЛЕЖНОСТЕЙ» ДЛЯ СТУДЕНТІВ З ООП В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Ірина Кущенко, кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри психології, соціальної роботи та педагогіки, Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна».

ORCID: 0009-0003-2215-6006

E-mail: imasljanikova@ukr.net

Алла Палій, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри філософії та психології, Київський університет інтелектуальної власності та права.

ORCID: 0009-0002-8959-3983

E-mail: korall2020@ukr.net

У статті розглянуто адаптацію дисципліни «Психологія залежностей» для студентів з особливими освітніми потребами (ООП) в інклюзивному середовищі Університету «Україна». На основі аналізу нормативної бази, освітніх програм і результатів анкетування студентів різних нозологій визначено бар'єри доступності та шляхи їх подолання. Запропоновано адаптовану модель навчання, що охоплює змістову, методичну, організаційну й психологічну складові, передбачає мультимодальність, диференційоване оцінювання та тьюторський супровід. Доведено її ефективність для підвищення мотивації та успішності студентів з ООП.

Ключові слова: інклюзивна освіта; студенти з ООП; адаптація дисципліни; психологія залежностей; індивідуальний навчальний маршрут; навчальна успішність; навчальна мотивація; тьюторський супровід; Університет «Україна».

ADAPTATION OF THE DISCIPLINE “PSYCHOLOGY OF ADDICTION” FOR STUDENTS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS IN THE INCLUSIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Iryna Kushchenko, Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Psychology, Social Work and Pedagogy, Open International University of Human Development “Ukraine”.

ORCID: 0009-0003-2215-6006

E-mail: imasljanikova@ukr.net

Alla Paliy, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Philosophy and Psychology, Kyiv University of Intellectual Property and Law.

ORCID: 0009-0002-8959-3983

E-mail: korall2020@ukr.net

The article explores the specifics of adapting the academic discipline “Psychology of Addictions” for students with special educational needs (SEN) within the inclusive educational environment of the

University "Ukraine". The relevance of the topic is determined by the growing demand for inclusive approaches in higher education, particularly in the context of psychological training. Special emphasis is placed on the need to provide equitable access to educational content and psychological safety for students with various developmental disorders, physical impairments, and emotional vulnerabilities. The teaching of complex and emotionally sensitive disciplines, such as addiction psychology, requires an individualized approach that respects the diverse cognitive and psycho-emotional characteristics of learners.

The research presents the results of a student survey conducted among psychology undergraduates with different nosological profiles. The survey aimed to identify the key challenges encountered during the study of the discipline and to collect suggestions for improving the content, methodology, and structure of the course. A total of 28 students participated in the study, including those with hearing impairments, musculoskeletal disorders, autism spectrum disorders (ASD), and multiple disabilities. The questionnaire addressed areas such as access to learning materials, emotional comfort while studying sensitive topics, and the effectiveness of teaching methods and formats (online, offline, hybrid).

Based on the feedback received, several adaptations were introduced to the curriculum. These included content simplification without loss of scientific accuracy, incorporation of visual aids and multimedia resources, use of subtitles and sign language interpretation, flexible scheduling, and expanded tutor support. The structure of the course was modified to include multimodal delivery methods, allowing students to engage with the material according to their preferred learning style (visual, auditory, kinesthetic). The implementation of the Universal Design for Learning (UDL) principles ensured that course materials were accessible and meaningful to a diverse student body.

The effectiveness of the adapted course was evaluated through a comparative analysis of academic performance and learning motivation indicators before and after implementation. The study recorded an 18% increase in academic success among students with SEN and significant improvements in indicators such as learning interest, initiative, independence, and satisfaction with the educational process. These data were confirmed using the internal academic motivation questionnaire by K. Waldeck, adapted by L. Orban. Additionally, qualitative feedback from students emphasized the importance of emotional support, clear course structure, and individualized guidance in overcoming learning challenges.

The article concludes that adapting the discipline "Psychology of Addictions" to the needs of students with SEN contributes not only to the improvement of academic outcomes but also to the development of social-emotional competencies. The study underlines the necessity of systematic implementation of inclusive pedagogical practices and the creation of individualized learning pathways in higher education institutions. The experience of the University "Ukraine" serves as a model of best practices in the inclusive teaching of complex psychological disciplines. The results of this research may be useful for educators, curriculum developers, and policymakers interested in ensuring accessibility, equity, and academic success for all students, regardless of their individual needs and limitations.

Keywords: *inclusive education; students with special educational needs; course adaptation; psychology of addictions; individual learning pathway; academic performance; learning motivation; tutoring support; University "Ukraine".*

Сучасна система вищої освіти України перебуває в умовах активного впровадження інклюзивного підходу, що зумовлює потребу адаптації навчального процесу до потреб студентів з особливими освітніми потребами (ООП). Особливо актуальним це стає при викладанні таких складних і чутливих дисциплін, як «Психологія залежностей», яка передбачає засвоєння специфічних знань і формування навичок аналізу поведінкових та психоемоційних проявів залежної особистості.

Попри наявність нормативної бази інклюзивної освіти, проблема забезпечення рівного доступу студентів з ООП до якісної психологічної освіти залишається відкритою. Особливе значення має методичне забезпечення дисциплін, що пов'язані з емоційно навантаженою тематикою, яка може бути тригерною для студентів з певними порушеннями розвитку або травматичним досвідом. Тому постає важливе практичне завдання – створення адаптованих програм, технологій викладання та форм оцінювання,

які враховують індивідуальні можливості та потреби здобувачів освіти.

Науковий інтерес до тематики інклюзивної психологічної освіти зростає, однак адаптація конкретних дисциплін, зокрема «Психології залежностей», досі не отримала належного теоретико-методологічного обґрунтування та практичного втілення. Це зумовлює необхідність комплексного дослідження та розробки ефективних педагогічних стратегій для інклюзивного навчального середовища, зокрема на базі Університету «Україна», що має значний досвід у сфері інклюзивної освіти.

Питання інклюзивної освіти та педагогічної підтримки осіб з особливими освітніми потребами (ООП) активно досліджуються вітчизняними та зарубіжними науковцями. Зокрема, у працях Т. В. Сак [8], С. В. Омельченко [7], І. Г. Єрмакова [4], Н. Г. Головченко [3] висвітлюються загальні засади інклюзивної освіти у вищій школі, розглядаються підходи до індивідуалізації навчання та адаптації освітнього середовища до потреб студентів з різними нозологіями. Важливий внесок у розвиток цієї тематики зробили дослідження І. Д. Бега [1], Н. М. Шияна [9], де увага приділяється формуванню особистісної зрілості та професійної ідентичності осіб з ООП у контексті гуманістичної парадигми освіти.

Щодо викладання психологічних дисциплін, окремі аспекти адаптації змісту та методик викладання для студентів з інвалідністю розглядаються у працях В. В. Лугового [6], Л. С. Вовк [2]. Проте більшість досліджень зосереджені на загальнопсихологічних курсах або на підготовці фахівців-психологів до роботи в інклюзивному середовищі, а не на адаптації конкретних навчальних курсів.

Незважаючи на зростання кількості публікацій у сфері інклюзивної педагогіки, проблема адаптації навчальної дисципліни «Психологія залежностей» для студентів з ООП залишається малодослідженою. Відсутні цілісні підходи до структурування змісту цієї дисципліни, врахування етичних аспектів обговорення теми залежностей зі студентами з ООП, а також до розробки відповідних методів навчання, оцінювання й супроводу.

Отже, авторська стаття спрямована на заповнення зазначеного науково-практичного пробілу шляхом аналізу та апробації підходів до адаптації дисципліни «Психологія залежностей» в інклюзивному освітньому середовищі Університету «Україна», що має сталу практику підтримки студентів з особливими потребами.

Метою статті є обґрунтування теоретичних засад та визначення практичних підходів до адаптації навчальної дисципліни «Психологія залежностей» для студентів з ООП в умовах інклюзивного освітнього середовища Університету «Україна». Основне завдання полягає в аналізі педагогічних умов, методів і форм викладання, які сприяють забезпеченню доступності змісту, формуванню професійної компетентності майбутніх фахівців, з урахуванням індивідуальних потреб студентів з ООП.

Для досягнення мети дослідження було зосереджено увагу на вивченні питань змістової, методичної та організаційно-технологічної адаптації дисципліни «Психологія залежностей» для студентів з ООП, які навчаються в умовах інклюзивного освітнього середовища Університету «Україна». Метою адаптації стало забезпечення рівного доступу до навчального контенту, актуалізація змісту дисципліни відповідно до індивідуальних особливостей студентів, а також підвищення ефективності засвоєння матеріалу.

Аналіз освітніх програм, нормативно-правових актів та методичних матеріалів

засвідчив, що традиційні підходи до викладання дисципліни «Психологія залежностей» не враховують у повному обсязі когнітивні, сенсорні та психоемоційні особливості студентів з ООП. Це зумовило необхідність її цілеспрямованої адаптації як змістового наповнення, так і форм подачі навчального матеріалу.

З метою вивчення поточних освітніх потреб було проведено анкетування студентів з ООП, які вже опановували зазначену дисципліну під час весняного семестру 2023–2024 н. р. У дослідженні взяли участь 28 здобувачів освіти за спеціальністю «Психологія» першого бакалаврського рівня освіти, 3 курсу, серед яких:

- 10 осіб (36%) із порушеннями слуху,
- 7 осіб (25%) з порушеннями опорно-рухового апарату,
- 6 осіб (21%) з розладами аутистичного спектра (РАС),
- 5 (18%) студентів із комплексними порушеннями.

Дослідження було розміщене на навчальній платформі Moodle та проведене за допомогою сервісу Google Form. Анкета містила 15 запитань, структурованих за тематичними блоками:

- доступність навчального матеріалу (розуміння термінів, навігація в навчальній платформі Moodle, візуальне оформлення);
- зручність форми викладання (офлайн, онлайн, гібридна);
- емоційна комфортність (сприйняття тем різноманітних видів залежностей);
- пропозиції щодо покращення викладання дисципліни.

Результати анкетування засвідчили:

72% студентів із порушеннями слуху зазначили труднощі в розумінні усного матеріалу, що зумовило потребу в системному застосуванні субтитрованого або письмового контенту;

63% студентів із порушеннями опорно-рухового апарату наголосили на зручності використання дистанційної платформи Moodle з адаптованим інтерфейсом;

80% студентів з РАС відзначили позитивний ефект від упровадження візуалізованих схем, ілюстрацій, тематичних відеофрагментів, що підвищують інтерес і доступність складного теоретичного матеріалу;

Всі студенти акцентували увагу на важливості емоційної підтримки та особистісного контакту в процесі обговорення чутливих тем, пов'язаних із залежностями.

100% студентів зазначили зручність у гібридній формі навчання, тобто поєднання здобувачів освіти в аудиторії та онлайн.

У процесі розробки адаптаційного підходу до викладання дисципліни «Психологія залежностей» для студентів з особливими освітніми потребами (ООП) було враховано ключові методичні засади інклюзивної педагогіки [5], рекомендації ЮНЕСКО щодо забезпечення доступності вищої освіти [10], а також положення універсального дизайну навчання (UDL) [11]. Ці принципи забезпечили наукове підґрунтя для побудови гнучкої освітньої моделі, орієнтованої на індивідуальні особливості кожного здобувача освіти.

Структуру дисципліни було модифіковано відповідно до вимог інклюзивності, що дозволило створити умови для рівноправної участі студентів з ООП у навчальному процесі. Зокрема, було реалізовано мультимодальну подачу навчального матеріалу, яка передбачала поєднання візуальних, аудіальних, текстових та практичних компонентів, а

також забезпечено можливість індивідуального темпу навчання.

Отримані результати стали основою для формування адаптованої моделі викладання, яка враховує індивідуальні запити студентів і реалізується через чотири основні компоненти:

змістову адаптацію – передбачено спрощення спеціалізованої термінології без втрати наукової точності; включення прикладів, максимально наближених до реального життєвого досвіду студентів; акцент на практичному застосуванні знань, зокрема в контексті подолання залежностей у межах соціального оточення;

методичну адаптацію – впроваджено різноманітні методи активного навчання, зокрема використання мультимедійних матеріалів, інтерактивних вправ, рольових ігор, що враховують різні типи сприймання інформації (візуальний, аудіальний, кінестетичний);

організаційну адаптацію – реалізовано принцип диференційованого оцінювання навчальних результатів, передбачено гнучкий графік здачі робіт, можливість повторного виконання завдань, індивідуальні консультації та онлайн-доступ до навчальних матеріалів;

психологічну адаптацію – створено сприятливу освітню атмосферу, що передбачає емоційну безпеку студентів, довірливу взаємодію з викладачем, а також забезпечення постійного психологічного супроводу поза межами аудиторних занять. У таблиці 1 представлена узагальнена інформація по обробці запитів студентів з ООП та пропозиції, які були внесені для адаптації навчального курсу відповідно до освітніх потреб слухачів.

Таблиця 1

Адаптація курсу «Психологія залежностей» для студентів з ООП

Категорія студентів з ООП	Виявлені труднощі до адаптації курсу	Впроваджені зміни після адаптації курсу
Студенти з порушеннями слуху	- неможливість повноцінного сприйняття усної інформації; - обмежений доступ до аудіоматеріалів; - зниження комунікативної взаємодії.	- розміщення конспектів лекцій і презентацій на електронній платформі Moodle; - використання субтитрів до відео; - залучення сурдоперекладача (за потреби); - перевага візуальних матеріалів.
Студенти з порушеннями опорно-рухового апарату	- фізичні труднощі у відвідуванні аудиторних занять; - складність виконання завдань, що потребують тривалого писання вручну.	- онлайн-навчання, доступ до лекцій і завдань на електронній платформі Moodle; - застосування технологій (диктофони, комп'ютери, голосовий ввід); - подовжений час для

		виконання робіт.
Студенти з розладами аутистичного спектра (РАС)	- труднощі в соціальній взаємодії; - сенсорна чутливість; - надмірна складність абстрактних понять.	- чітка структура занять і завдань; - подання інформації короткими логічними блоками; - можливість індивідуального навчання.
Студенти з комплексними порушеннями	- поєднання фізичних, сенсорних і когнітивних бар'єрів; - низький рівень самостійності у навчанні.	- індивідуальний навчальний маршрут; - підвищений рівень тьюторського супроводу; - спрощення термінології без втрати наукового змісту; - застосування інтерактивних візуальних засобів.

У ході пілотного впровадження адаптованого курсу під час весняного семестру у 2024–2025 н. р. вже студенти 4 к. були запрошені у якості вільних слухачів з метою перевірки ефективності запроваджених змін у викладання «Психології залежностей». В результаті було виявлено невелике зростання рівня успішності студентів з ООП на 18% порівняно з попереднім навчальним роком (рис. 1), а також підвищення мотивації до навчання, що підтверджено за допомогою опитувальника внутрішньої навчальної мотивації (за К. Вальдеком у модифікації Л. Орбан).

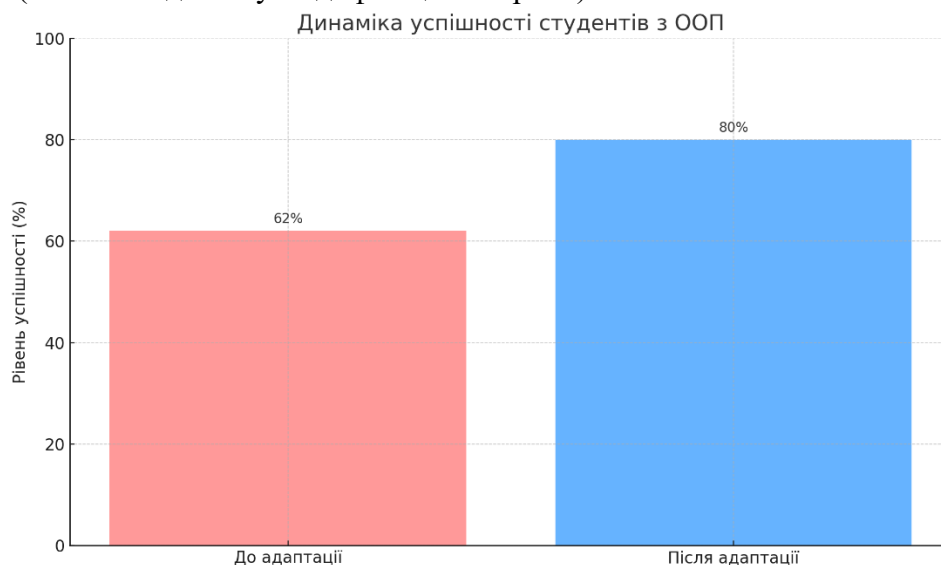

Рис. 1. Дані щодо ефективності адаптації курсу «Психологія залежностей»

Опитувальник внутрішньої навчальної мотивації (за К. Вальдеком у модифікації Л. Орбан) дозволив оцінити ступінь зацікавленості, ініціативності, самостійності й

задоволення від процесу навчання респондентів у 2023–2024 та 2024–2025 н. р.. Зміни у відповідях учасників після реалізації адаптованої програми свідчать про зростання інтересу до навчальної діяльності та формування внутрішніх мотивів (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка показників внутрішньої навчальної мотивації респондентів (до та після реалізації адаптованої програми)*

Показник мотивації	До впровадження програми (середнє значення, балів)	Після впровадження програми (середнє значення, балів)	Зміна, %
Зацікавленість у навчанні	3,2	4,1	+28%
Ініціативність у засвоєнні знань	2,9	4,0	+38%
Самостійність у навчальній діяльності	3,1	4,3	+39%
Задоволення від процесу навчання	3,0	4,2	+40%

Крім того, було проаналізовано якісні відгуки студентів, які свідчать про значне зниження тривожності у процесі навчання, поліпшення взаємодії з викладачами та зростання впевненості у власних можливостях. Особливу ефективність виявила модель тьюторського супроводу, що включала індивідуальні консультації, супровід при виконанні практичних завдань та забезпечення адаптованих навчальних матеріалів.

Результати дослідження підтвердили доцільність інтеграції адаптивних практик у викладання психологічних дисциплін, зокрема у контексті вивчення теми залежностей, яка часто викликає емоційний резонанс і вимагає уважного педагогічного підходу. Застосування принципів інклюзивності сприяло не лише засвоєнню навчального матеріалу, а й розвитку особистісної рефлексії, емпатії та критичного мислення.

Таким чином, адаптація дисципліни «Психологія залежностей» продемонструвала свою ефективність у створенні умов для повноцінної участі студентів з ООП у навчальному процесі, підвищення їх мотивації та академічної успішності, що свідчить про важливість системного впровадження інклюзивних практик у вищу освіту.

Проведене дослідження дозволило встановити, що традиційні підходи до викладання дисципліни «Психологія залежностей» відповідають потребам студентів з ООП у контексті інклюзивного навчального середовища лише частково. Адаптація змісту, методів і форм викладання курсу на базі Університету «Україна» засвідчила свою ефективність у забезпеченні доступності навчального матеріалу, підвищенні навчальної мотивації, а також покращенні психоемоційного стану здобувачів освіти.

На основі результатів анкетування, аналізу освітніх запитів та пілотного впровадження адаптованого курсу було розроблено модель навчання, що охоплює

* Оцінювання проводилося за п'ятибальною шкалою (1 – дуже низький рівень, 5 – дуже високий рівень).

змістову, методичну, організаційну та психологічну адаптацію. Запропоновані рішення були позитивно оцінені студентами різних нозологічних груп (з порушеннями слуху, опорно-рухового апарату, розладами аутистичного спектра та комплексними порушеннями), що підтверджується зростанням рівня успішності на 18% та підвищенням показників внутрішньої мотивації (зацікавленість, ініціативність, самостійність, задоволення від навчання).

Особливої уваги заслуговує ефективність тьюторського супроводу, який виступає ключовим елементом у забезпеченні індивідуального підходу та соціально-психологічної підтримки студентів у навчальному процесі. Отримані результати підтверджують доцільність подальшого розвитку системи підтримки студентів з ООП у рамках інклюзивної вищої освіти.

Перспективи подальших розвідок, на наш погляд, можуть полягати у:

- розробці типових адаптаційних моделей викладання інших психологічних дисциплін для студентів з ООП;
- створенні цифрових інструментів (мультимедійних модулів, інтерактивних платформ) для реалізації індивідуалізованого навчального процесу;
- дослідженні впливу адаптації навчального контенту на професійне становлення та особистісний розвиток студентів з ООП;
- вивченні міждисциплінарних підходів до викладання емоційно складних тем у гуманітарній освіті з урахуванням етичних, психологічних та інклюзивних чинників.

Таким чином, результати дослідження закладають основу для формування цілісної інклюзивної стратегії у вищій психологічній освіті, спрямованої на забезпечення рівних можливостей для всіх здобувачів незалежно від їхніх індивідуальних потреб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Особистісно орієнтоване виховання: теоретико-технологічні засади. Київ : Либідь, 2003. 280 с.
2. Вовк Л. С. Методика викладання психологічних дисциплін в умовах інклюзії: досвід та перспективи. *Психолого-педагогічні студії*. 2023. Т. 2. № 1. С. 88–94.
3. Головченко Н. Г. Інклюзивна освіта у вищій школі: філософсько-педагогічний аналіз. *Педагогіка і психологія*. 2018. № 4. С. 56–64.
4. Єрмаков І. Г. Психолого-педагогічний супровід осіб з особливими потребами в умовах вищої школи. Київ : Освіта України, 2021. 248 с.
5. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : наук.-метод. посіб. Київ : АТ «Інтерсервіс», 2021. 200 с.
6. Луговий В. І., Сидоренко О. В. Формування інклюзивної компетентності викладачів ЗВО у процесі викладання психологічних дисциплін. *Вища освіта України*. 2020. № 3. С. 120–127.
7. Омельченко С. В. Адаптація навчального процесу до потреб студентів з ООП у вищій школі. *Інклюзивна освіта: теорія і практика*. 2022. № 1. С. 44–50.
8. Сак Т. В. Сучасні підходи до організації інклюзивного освітнього середовища у вищій школі. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 5*. 2019. Вип. 71. С. 137–143.
9. Шиян Н. М. Педагогіка особистісного розвитку: теоретико-методологічні основи. Київ : Освіта, 2004. 312 с.
10. UNESCO. Guidelines on Inclusion and Equity in Education. Paris : United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2017. 48 p. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000248254>.
11. Meyer A., Rose D. H., Gordon D. *Universal Design for Learning: Theory and Practice*. Wakefield, MA: CAST Professional Publishing, 2014. 234 p.

REFERENCES

1. Bekh, I. D. (2003). *Osobystisno oriientovane vykhovannia: teoretyko-tekhnologichni zasady*. Kyiv: Lybid.
2. Vovk, L. S. (2023). *Metodyka vykladannia psykholohichnykh dystsyplin v umovakh inkliuzii: dosvid ta perspektyvy. Psykholoho-pedahohichni studii*, 2(1), 88–94.
3. Holovchenko, N. H. (2018). *Inkliuzyvna osvita u vyshchii shkoli: filosofsko-pedahohichniy analiz. Pedahohika i psykholohiia*, (4), 56–64.
4. Yermakov, I. H. (2021). *Psykholoho-pedahohichniy suprovid osib z osoblyvymy potrebamy v umovakh vyshchoi shkoly*. Kyiv: Osvita Ukrainy.
5. Kolupaieva, A. A. (2021). *Inkliuzyvna osvita: realii ta perspektyvy: nauk.-metod. posib*. Kyiv: AT “Interservis”.
6. Luhovyi, V. I., & Sydorenko, O. V. (2020). *Formuvannia inkliuzyvnoi kompetentnosti vykladachiv ZVO u protsesi vykladannia psykholohichnykh dystsyplin. Vyshcha osvita Ukrainy*, (3), 120–127.
7. Omelchenko, S. V. (2022). *Adaptatsiia navchalnoho protsesu do potreb studentiv z OOP u vyshchii shkoli. Inkliuzyvna osvita: teoriia i praktyka*, (1), 44–50.
8. Sak, T. V. (2019). *Suchasni pidkhody do orhanizatsii inkliuzyvnoho osvitnoho seredovyscha u vyshchii shkoli. Naukovyi chasopys NPU im. M. P. Drahomanova. Serii 5*, (71), 137–143.
9. Shyian, N. M. (2004). *Pedahohika osobystisnoho rozvytku: teoretyko-metodolohichni osnovy*. Kyiv: Osvita.
10. UNESCO. (2017). *Guidelines on inclusion and equity in education*. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000248254>.
11. Meyer, A., Rose, D. H., & Gordon, D. (2014). *Universal design for learning: Theory and practice*. Wakefield, MA: CAST Professional Publishing.